

пович, Лаврентій Горка, Димитрій Туптало-Ростовський, Стефан Яворський) «представляли певний тип естетичного виховання, характерною рисою якого був тісний зв'язок з схоластичним складом розуму, ерудицією, що спиралася на античні і новолатинські традиції, з художніми смаками і уявленнями, сформованими на основі мистецтва Ренесансу і особливо європейського бароко. Місце їх народження і походження, родинні зв'язки і виховання, шкільні заняття не лише в Київській колегії, а й за кордоном, головним чином в Речі Посполитій, в Литві і в Короні, нарешті, різні зв'язки з латинською католицькою релігійністю, культурою і звичаями цього кола – всі ці чинники сприяли тому, що ці особи вносили в розумове життя своєї нової батьківщини власні смаки і звички, нахили і пристрасті, знання і прагнення, передусім знання іноземних мов, у першу чергу латини і польської. Вони сприяли також поширенню і популяризації – засобами шкіл, проповідницької практики, власних праць і видавничої діяльності, бібліотек і кореспонденції – певної літературної культури, письменницької практики, ерудиції та інтересів, знання польської мови, а також польсько-латинської і західноєвропейської словесності» [14, с. 305].

Отже, вищенаведений матеріал засвідчує, з одного боку, що становлення української православної ієрархії ранньомодерного часу відбувалося під безпосередніми впливами Заходу. Це знайшло своє відображення у їх навчанні в Київській Академії, як вітчизняній освітній моделі, створеній за західним зразком, вдосконаленні освітнього рівня в західноєвропейських навчальних закладах та формуванні книгозбірень зі значним вмістом кількості польсько-латинськомовних видань західного походження, які відображали творчі зацікавлення та потреби їхніх власників, зокрема, як письменників та перекладачів. У свою чергу, культурно-просвітницька (педагогічна, перекладацька та проповідницька) діяльність представників української церковної еліти в Росії засвідчила, що вона служила транслятором європейських впливів і цивілізаційним чинником Російської імперії.

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. – Отд. II / Под ред. Н. И. Петрова. – Т. 1, ч. 1. – К., 1904. – С. 231–232. 2. Барсов Н. И. Малоизвестные русские проповедники XVIII столетия. – Б. м. и б. г. 3. Бухаркин П. Е. Феофан Прокопович и духовно-интеллектуальные движения Петровской эпохи / П. Е. Бухаркин // Христианское чтение. – 2009. – № 9–10. – 109–121. 4. Головащенко С. Києво-могилянська та київська духовно-академічна традиції прочитання й інтерпретації Святого Письма в європейському контексті // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура: зб. наук, праць на пошану пам'яті проф. В. Нічик. – К., 2005. – С. 189–195. 5. Горський В. Європейська академічна традиція в Києво-Могилянській академії // Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії: європейський контекст. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – С. 9–38. 6. Живов В. Церковная политика Петра Великого и наследие XVII

столетия / В. Живов // Живов В. Из церковной истории времен Петра Великого: Исследования и материалы. – М.: НЛО, 2004. – С. 34–68. 7. Ісаєвич Я. Д. Освітній рух в Україні: східна традиція і західні впливи // Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи. Матеріали 1-го українсько-італійського симпозиуму 13–16 вересня 1994 р. – Київ; Венеція, 1994. – С. 114–135. 8. Кагамлик С. Р. Книжкові зібрання української церковної еліти ранньомодерного часу в європейському контексті // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Українознавство. – Вип. 17. – С. 32–36. 9. Кагамлик С. Р. Українська православна ієрархія в європейському контексті // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 11. – С. 195–199. 10. Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст. / Упор. З. І. Хижняк. – К.: НАУКМА, 2001. – 736 с. 11. Крекотень В. І. Оповідання Антонія Радивиловського / В. І. Крекотень. – К.: Наукова думка, 1973. – 405 с. 12. Лексикон словено-латинський С. Славинецького та А. Корецького: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1973. – 540 с. 13. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом. – Львів: Свічачо, 2008. – 640 с. 14. Лужный Р. Издания на польском языке в литературе эпохи Петра I. Пер. с польского // XVIII век. Сб. 9. Проблемы литературного развития в России первой четверти XVIII века / Под ред. Г. П. Макогоненко, Г. Н. Моисеевой. – Л.: Изд-во «Наука», 1974. – С. 304–312. 15. Нічик В. М. Від ренесансної Італії до реформаційної Німеччини / Валерія Нічик. // Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії: європейський контекст. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – С. 78–98. 16. Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і німецька культура / Валерія Нічик. – К., 2001. – 252 с. 17. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. – К.: Український Центр духовної культури. – 328 с. 18. Нічик В. М. Симон Тодорський і гебраїстика в Києво-Могилянській академії / Валерія Нічик. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – 50 с. 19. Петров Н. Рукописи Иркутской Духовной Семинарии южно-русского происхождения // Труды Киевской духовной академии. – 1892. – № 10. – С. 305–312. 20. Петров Н. И. Значение Киевской академии в развитии духовных школ в России с учреждением св. Синода в 1721 году и до половины XVIII века. – К., 1904. 21. Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії: європейський контекст / Редкол. В. С. Горський та ін. – К.: КМ «Академія», 2002. – 212 с. 22. Смирнов С. История Московской славяно-греко-латинской академии / С. Смирнов. – М., 1855. – 428 с. 23. Схід-Захід. – Вип. 7: Університети та нації в Російській імперії: історико-культурологічний збірник. – Харків; Київ, 2005. – 470 с. 24. Терновський Ф. Южно-русское проповедничество XVI и XVII вв. (по латино-польским образцам). – К., 1869. – 80 с. 25. Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи. Матеріали 1-го українсько-італійського симпозиуму 13–16 вересня 1994 р. – Київ; Венеція, 1996. – 600 с. 26. Харлампович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь / К. В. Харлампович. – Т. 1. – Казань, 1914. – 986 с. 27. Шарф К. Монархия, основанная на законе, вместо деспотии. Трансфер и адаптация европейских идей и эволюция воззрений на государство в России в эпоху Просвещения / Клаус Шарф // «Вводя нравы и обычаи Европейские в Европейском народе»: к проблеме адаптации западных идей и практик в Российской империи / отв. сост. А. В. Доронин. – Москва: РОССПЭН, 2008. – С. 9–45. 28. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII ст. – Львів, 2001. – 249 с. 29. Шляпкин И. Димитрий Ростовский и его время (1651–1709). – СПб., 1891. – С. 275.

УДК 94(477)03:321.72

Андрій Кліш

Реалізація О. Барвінським ідей українського суспільно-християнського руху наприкінці XIX – на початку XX ст.

Показано роль О. Барвінського у суспільно-політичних процесах у Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст., у контексті діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування – Католицького русько-народного союзу, «Руської громади», Християнсько-суспільного союзу, ідеологом та засновником яких він був. Досліджено його роль у вирішенні нагальних політичних, культурно-освітніх, соціально-економічних проблем українського населення краю.

Ключові слова: О. Барвінський, Східна Галичина, християнські суспільники, парламентська діяльність.

Andrii Klish

Fulfillment by O. Barvinskyi the Ideas of Ukrainian Public Christian Movement at the End of 19th – on the Beginning of 20th Century

The role of O. Barvinskyi in socio-political processes in Eastern Galicia at the end of 19th – on the beginning of 20th century in the context of activity of the parties and organizations of socio-Christian character such as Catholic Rus-Peoples Union, "Rus' Community", Christian-public Union, which ideologist he was is shown. His influence on the solution of urgent political, cultural, educational as well as socio-economic problems of Ukrainian in that region is studied.

Keywords: O. Barvinskyi, Eastern Galicia, Christian Public Activists, Parliament Activity.

Андрей Клиш

Реализация О. Барвинским идей украинского общественно-христианского движения в конце XIX – в начале XX ст.

Показана роль О. Барвинского в общественно-политических процессах в Восточной Галиции в конце XIX – в начале XX ст., в контексте деятельности партий и организаций общественно-христианского направления – Католического русско-народного союза, «Русской громады», Христианско-общественного союза, идеологом и основателем которых он был. Исследована его роль в решении острых политических, культурно-образовательных, социально-экономических проблем украинского населения края.

Ключевые слова: О. Барвинский, Восточная Галиция, христианские общественные деятели, парламентская деятельность.

Утвердження незалежності України, становлення громадянського суспільства, формування його ідеології відбувається в умовах бурхливого зростання інтересу до історичного минулого нашого народу. При цьому пріоритетного значення набуває звернення до ролі особового аспекту в історії, оскільки саме людський вимір є тим критерієм, який визначає духовність, потяг до історичної правди. Історія кожної країни, кожного напрямку діяльності є персоніфікованою, бо об'єктивні процеси суспільно-політичного розвитку проходять через індивідуальний досвід. У цьому контексті особливої актуальності набувають дослідження життя та багатогранної діяльності однієї з визначних особистостей кінця XIX – початку XX ст. – О. Барвинського.

Метою цієї публікації є з'ясування ролі діяльності О. Барвинського у реалізації ідей суспільно-християнського руху в Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Незважаючи на певні здобутки науковців у дослідженні парламентської діяльності українців у Віденському парламенті та Галицькому сеймі, поза межами наукових досліджень залишається чимало важливих нерозв'язаних проблем, в тому числі й визначенні ролі окремих особистостей у цьому процесі.

Науковий доробок дослідників із задекларованої проблематики обмежується публікаціями Т. Антошевського [1], О. Аркуші [2], О. Гриб [7], А. Кліша [9–10] та інших дослідників.

Основою джерельної бази слугують матеріали періодики, зокрема часопису «Руслан», архівні фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові та Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника.

Олександр Григорович Барвинський народився 8 червня 1847 р. в с. Шляхтинці неподалік Тернополя у давньому священничому роді. Відомий український громадсько-політичний діяч Східної Галичини, історик, педагог. У 1891–1907 рр. – депутат австрійського парламенту (Райхсрату). Він був засновником та ідеологом Католицького русько-народного союзу (КРНС), «Руської громади», Християнсько-суспільного союзу (ХСС).

У 1896 р. від народовців відмежувалася праве крило, що утворило КРНС – першу українську клерикальну партію. У другому параграфі її статуту говорилося: «Ціллю товариства є дбати про релігійно-моральні, народні, політичні і економічні справи руського народу в Галичині, іменно же про справи руських селян і міщан на основах католицьких» [20, с. 493]. Саме ці ідеї намагався відстоювати О. Барвинський упродовж своїх депутатських каденцій наприкінці XIX – на початку XX ст.

Кінець XIX ст. позначився надзвичайною активністю українських депутатів суспільно-християнського скерування. О. Барвинський, А. Вахнянин та інші депутати подали значну кількість різних інтерпеляцій, звернень, запитів до різних установ, у яких піднімалися болючі питання українства. Характерно, що вони стосувалися як соціально-економічних, так і політичних та національних проблем краю. Чимало з цих звернень мали позитивний результат.

Парламентські вибори 1897 р., які увійшли в історію як «криваві баденські», загострили суспільно-політичну ситуацію в Галичині. Українці взяли участь у них кількома колонами. Народовці, прихильники Ю. Романчука, виступили на виборах єдиним блоком з москвофілами. Натомість крайова польська адміністрація підтримала прихильників О. Барвинського у боротьбі з радикалами.

Влада у день виборів ввела війська у десятки сіл і міст краю. У населених пунктах, де селяни виступили на захист своїх прав, проти виборчих зловживань, дійшло до кривавих зіткнень з військами, у ході яких 9 осіб вбито, поранено 19, понад 800 арештовано. За участь у заворушеннях власті організували 24 політичні процеси, на яких засуджено 149 осіб.

З 9 обраних українських депутатів від Галичини до Державної ради 6 представляли КРНС (О. Барвинський, А. Вахнянин, І. Гробельський, М. Каратницький, Є. Мандичевський, В. Охримович).

Серед усіх українських партій Східної Галичини християнські суспільники вирізнялися найбільшою соборністю. Це зумовлено тим, що їх лідери, насамперед О. Барвинський та К. Студинський підтримували тісні взаємини з наддніпрянськими українцями. На думку І. Сохоцького, політичною позицією О. Барвинського, а отже і всієї суспільно-християнської течії, була її про австрійська скерованість [19, с. 112]. Ця позиція полягала у тому, що за допомогою використання легальних методів, відстоювання національно-політичних, соціально-економічних і духовно-культурних інтересів народу, налагодження нормальних умов для його повноцінного розвитку. Це можна було досягти за допомогою декларування вірнопідданості Австро-Угорській монархії, лояльності до влади, захисту інтересів держави як гаранта розвитку народів, що входили до її складу. Це ми можемо прослідкувати у праці О. Барвинського «Значінє українсько-русского народу для Австро-Угорщини», де він зазначає: «Пособлюванє народному і культурному розвиткови руского народу в Австрії, є не лише з засади рівноправности конечно, але також зі становища державного розуму». Далі він вказує, що «кожда держава, котра хоче придбати для своєї могутости так по-

трібну прихильність своїх народів, повинна упорядкувати відносини і змагання тих народів в повнім їх задоволеню; бо в противнім случаю прихильність тих народностей зверне ся в ту сторону, де они відчують свобіднійше жите» [3, с. 20].

Неодноразово О. Барвінський намагався полагодити українсько-польські взаємини. Зокрема, на засіданні Крайового сейму, він зазначав, що у міжнаціональному конфлікті українці лише відповідають на провокації поляків та доводив значний внесок українців у міць польської держави [23, с. 611–617].

На противагу зближенню народовців з москвофілами О. Барвінський та його прихильники налагодили співпрацю з національними партіями інших слов'янських народів, що проживали у Австро-Угорській монархії.

Ставши депутатами Державної ради у 1897 р. вони стали співзасновниками фракції «Слов'янський християнсько-народний союз» (СХНС), до якої також увійшли хорватські, словенські та чеський представники.

О. Барвінський взяв участь у підготовці статуту фракції. Програма СХНС так окреслювала його завдання: «Змагати до уладження публичного життя в релігійнім, культурнім, соціальнім і економічнім взгляді на позитивно-християнській основі і буде встоювати з всякою рішучістю за безусловно рівноправністю славянських народів на основі національних прав і християнської справедливости, як і за повну свободу Церкви». На зборах О. Барвінського обрано співголовою СХНС.

12 лютого 1897 р. О. Барвінський виступив у Галицькому сеймі з ґрунтовною промовою щодо погіршення економічного стану східногалицького селянства. Ця промова чітко висвітлювала основний політичний принцип О. Барвінського і його послідовників. Варто зауважити, що парламентська діяльність християнсько-консервативної течії, починаючи з 1897 р. в основному зосереджувалася на складному економічному становищі українців Східної Галичини.

Великою бідою краю було лихварство, викликане браком дешевого кредиту для дрібних господарств. О. Барвінський назвав лихварство одною з основних причин економічного занепаду Галичини.

Християнські суспільники намагались вирішувати проблему і в органах влади, і в самому суспільстві.

Найбільші проблеми, пов'язані з лихварством були на Гуцульщині, де в останні десятиліття XIX ст. відбувся моральний і господарський занепад, періодично виникали різноманітні епідемії, панувало свавілля лихварів.

Наприкінці XIX ст. становище Гуцульщини погіршилося настільки, що стало предметом обговорення у Державній Раді. 2 березня 1900 р. О. Барвінський вніс запит до кабінету міністрів, щодо намірів уряду у зв'язку з численними незаконними діями, що здійснювалися на Гуцульщині. Українські депутати австрійського законодавчого органу застерігали, що якщо уряд не покладе край цим зловживанням, то можливі стихійні національно-соціальні конфлікти, які вони вважали неприпустимими і антидержавними. Окрім того О. Барвінський зустрівся з міністром судочинства Австрії Спенсом та повідомив його про пасивність судів щодо незаконної діяльності лихварів. Він зауважив, що судові урядовці не чинять перешкод лихварям, оскільки самі були їх боржниками. Натомість міністр пообіцяв притягнути винних до відповідальності [12, с. 2].

Однією з форм праці представників КРНС серед селянства було утворення обов'язкових хліборобських спілок. Ініціатором заснування християнських професійних спілок був О. Барвінський. Якщо спілки системи Райфайзена не зустріли

протесту в Галицькому сеймі, то обов'язкові хліборобські спілки були відкинута через спротив польських дідачів, для якої вони були суттєвою загрозою у Східній Галичині.

12 січня 1898 р. українські депутати внесли на розгляд комісії крайового господарства проект закону про обов'язкові хліборобські спілки, який підтримали 17 представників опозиції та КРНС. Проте через місяць комісія дала негативну відповідь на цей проект, стверджуючи, що нові спілки будуть ще одним тягарем для селянства, галицькі селяни не були готовими до створення загальної організації. О. Барвінський, взяв участь у обговоренні звіту комісії, заперечив всі ці обґрунтування. Він зазначав, що передбачуваний внесок на потреби спілки у розмірі 1 крейцера не міг зробити хлібороба біднішим, а приклади організації селян у Тернопільському і Скалатському повітах доводили їх ефективність. О. Барвінський наголошував на тому, що схвалення проекту закону про обов'язкові хліборобські спілки якраз допоможе розширити повноваження сейму, чого домагалися поляки.

О. Барвінський наполягав на тому, що зазначені спілки повинні носити національний характер, оскільки як у освіті, культурі та побуті, так і у політиці та економіці галицькі українці мали зберігати свою національну ідентичність [15].

Обов'язкові хліборобські спілки гарантували членам надійність, захищеність та впевненість, навчали їх відстоювати власні інтереси. Окрім того, О. Барвінський, виступаючи у сеймі, при обґрунтуванні внесеного проекту закону про обов'язкові хліборобські спілки, зазначив, що витрати на них мінімальні, виключно на організацію їх роботи, тоді як користь від них відчутна [16, с. 1].

Вирішальним чинником не підтримки поляками цих спілок був не економічний, а національно-політичний: не допустити українського селянина до створення загальної організації селянства. На підтвердження цього факту варто навести такий приклад: у Західній Галичині, у якій більшість складала польські селяни досить успішно діяли хліборобські спілки, натомість у Східній Галичині польська більшість Галицького сейму виступила проти їх заснування. До речі, проти заснування хліборобських спілок виступали й українські соціалісти, оскільки нові господарські структури виводили селянство з-під їхнього впливу.

Обов'язкові хліборобські спілки планувались як селянські професійні спілки, і подібно, як спілки системи Райфайзена, вони мали у своїй основі християнську моральну доктрину. Обов'язкові спілки реально могли змінити розподіл сил на аграрному ринку Східної Галичини, на якому польська шляхта встановила свою абсолютну монополію. Ліберальна ринкова економіка відчужувала селянина від ринку цін, а тому він був змушений продавати зерно, худобу за значно заниженими цінами, що диктувалися великими дідачами. Варто зазначити, що хліборобські спілки передбачали входження до них тільки власників земельних наділів, хліборобів-господарів, які жили з коштів, отриманих від реалізації результатів праці зі своєї землі, при можливому залученні найманих робітників.

О. Барвінський активно підтримував діяльність товариства «Сільський Господар», за що у 1903 р. його визнано Почесним членом [21, с. 2]. У 1905 р. він розробив новий проект статуту «Сільського Господаря», на основі документів аналогічних німецьких та чеських товариств [13, с. 2]. 1 квітня 1905 р. збори «Сільського Господаря» прийняли у цілому цей проект, а очолив його близький знайомий О. Барвінського, український магнат і відомий меценат Володислав Федорович [18, с. 2].

Важливим напрямком діяльності представників КРНС стала підтримка українського селянина в умовах малоземелля й безземелля. Насамперед, вони намагались заблокувати законопроекти, невідгідні для українських селян.

Українські депутати Галицького сейму зупинили проект закону про поділ між нащадками малоземельного наділу. Представники КРНС вимагали, щоб спочатку були створені нові робочі місця у сільській місцевості, проведено індустріалізацію Східної Галичини, а вже тоді можна було приймати закони про неподільність дрібних селянських господарств. Також ставилось питання про створення сітки професійних шкіл. О. Барвінському вдалось отримати дозвіл на відкриття в деяких селах ткацьких майстерень.

О. Барвінський неодноразово ставив на порядок денний Галицького сейму питання заборгованості селянських господарств, що сягала ще часів скасування панщини, яке відбулось без урахування інтересів українських селян на користь польської шляхти. Він відкидав можливість швидкого й повного погашення усіх заборгованостей селян, реально оцінюючи ситуацію, він зазначав, що немає змісту чекати вирішення проблеми за кошти бюджету, бо тоді це призведе до його невиконання, що також проводитиметься за кошти селян [5].

Окрім лихварства та заборгованостей значної шкоди селянинові приносили податки. О. Барвінський не раз наголошував на тому, що непосильні податки не дозволяють розвиватись сільськогосподарському виробництву.

Він неодноразово ставив питання про збільшення надходження коштів з державного бюджету для відновлення таких господарств [14, с. 3].

О. Барвінський вимагав вжити всіх необхідних заходів для забезпечення селянських угідь від стихійних бід, у тому числі, укріпити русла гірських річок, що приносили найбільше шкоди частими повеннями. З іншого боку, він вимагав включення Східної Галичини до числа країв, у яких мало б проводитися загальнодержавне будівництво судохідних каналів з регуляцією річок й меліорацією земельних угідь, а також наполягали на розширенні сітки залізничних шляхів й шосейних доріг, що було в інтересах держави [10, с. 34].

Національна освіта стала важливою складовою програми діяльності суспільно-християнської течії. О. Барвінський наголошував на тому, що народ, який має рідну школу, має перспективи національного розвитку. У виступах в Державній раді він неодноразово підкреслював важливість для Австро-Угорщини надання українцям права і створення умов для навчання рідною мовою [17, с. 2].

На урядовому й депутатському рівнях представники суспільно-християнського табору неодноразово ставили питання про необхідність збільшення кількості навчальних закладів, які давали б професійну освіту. Особлива увага приділялась учительським семінаріям. О. Барвінський та його однодумці були викладачами учительських семінарій, а тому добре знали систему викладання у них.

На початку 1902 р. О. Барвінський підняв це питання на загальнодержавному рівні, наголошуючи на тому, що рівень знань, отримуваних у цих педагогічних закладах, бажав би бути кращим, пропонує ввести до програми викладання в учительських семінаріях більше практичних предметів. Він наголошував на відкритті жіночих учительських семінарій, оскільки для молодих дівчат семінарія була єдиним місцем, де вони могли б здобути професійну освіту. Звичайно, що О. Барвінський відстоював права української мови як складової в педагогічних інституціях. У відповідь українські

депутати Державної ради отримали запевнення міністерства освіти про відкриття нових семінарій [22, с. 4].

Заснування української гімназії у Тернополі було однієї з основних вимог Руського сеймового клубу, активним учасником якого був О. Барвінський.

Зокрема, він, виступаючи у Галицькому сеймі 30 грудня 1897 р., аргументував заснування української гімназії в Тернополі її відсутністю у краї взагалі, оскільки у місцевій польській гімназії навчалось 166 українців.

Представники КРНС гостро критикували польську аристократію, яка виступала проти заснування української гімназії в Тернополі. Зокрема, це стосується виступу «подоляка» Емілія Торосевича: «Коли він взиває польських послів, щоби оцінювали внесенє п. Барвінського *nie samem sercem ale i rozumem* – то ми додамо, щоби оцінювали ті внесення не скрізь шовіністичні окуляри, а станули на становищі народної рівноправности і на становищі християнської справедливости... а не оцінювали річий з тісного становища і виднокруга подільської політики, що вже тільки накоїла лиха в нашім краю» [6, с. 2].

О. Барвінський, аргументуючи право українців на власну культуру та освіту зазначав: «Так не було ані в дуже недавній минувшости, ані в давніших віках. Ніхто не може заперечити інованя окремішного руского народу. Руский нарід існував здавен давна і від більше як 1000 літ має свою минувшість історичну, свою літературу і розвивав ся на зовсім окремішних основах. Що був у нас час такий, коли люди говорили, що не можна розрізнити, хто Русин а хто Поляк, то здає ся мені, що ми за тими часами не повинні вздыхати, так Русини як і Поляки. Був се час того духового пригнобленя і угніту, що не вільно було нікому бути ані Русином ані Поляком і здає ся мені, що за тими часами не будемо тужити і не хотіли-б ми, щоб они знов вернули. (...)» [9, с. 96].

Слід зазначити, що за підтримки СХНС, українські депутати намагались покращити культурно-освітнє становище українців Галичини. Зокрема, О. Барвінський при підтримці коаліції вимагав у міністра освіти заснування української гімназії у Тернополі. 14 жовтня 1898 р. її було урочисто відкрито.

Представники суспільно-християнської течії у питанні боротьби за український університет у Львові були найбільш послідовними й поміркованими. Власне О. Барвінський запропонував три основних етапи утворення українського університету у Львові. По-перше, відповідна кількість доцентів-українців; по-друге, систематична наукова праця в основному у сфері технічних та природничих наук, підготовка та видання необхідної літератури та укладення наукової україномовної термінології; по-третє, чисельна кількість українських студентів на українських викладах, щоб довести, що українські доценти й професори читають лекції на відповідному рівні, а українські студенти проявляють інтерес до національної освіти, та й до освіти взагалі. Він застерігав перед неприпустимістю силових та непродуманих методів, що можуть призвести до розчарування та зневіри, натомість закликав дотримуватись тактики поступових, органічних кроків [4, с. 2–3].

Особливу увагу О. Барвінський та його однодумці приділяли сільській молоді. Причиною цьому була матеріальна скрута сільського населення. Тому християнські суспільники закликали закладати бурси для незаможних учнів і утримувати їх за кошти громади. У цьому питанні відстоювалась думка, що опіку над такими закладами має здійснювати також і церква [8, с. 1].

Діячі суспільно-християнської течії наголошували на важливості й значенні рідної мови у житті суспільства. 6 лютого 1895 р. О. Барвінський, виступаючи на засіданні Державної ради щодо мовних питань, наголошував на тому, що «мова є власне тим сполучником, що зєднує індивіду в різко визначні народні індивідуальности, кладе основи до їх окремишого істнованя і дає зародок до самостійного, питомого життя. Матерна мова єсть, отже, і остане природним органом наших найглубших думок, нашого внутрішнього життя, оно єсть сею животворною, творчою силою, і тому матерна мова так тісно звязана з самосвідомістю народности» [11, с. 39].

Таким чином, О. Барвінському вдалось досить багато зробити для покращення політичного, економічного та культурно-освітнього стану українців у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст. Проте кардинально змінити ситуацію на користь українців селянства він не зміг через чвари у українському політичному таборі та ставленні місцевої польської влади.

1. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) / Тарас Антошевський. – Львів, 1997. – 36 с. 2. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1997. – 34 с. 3. Барвінський О. Значінє українсько-руського народу для Австро-Угорщини. – Львів: Накладом автора, 1912. 4. Барвінський О. Українсько-руський університет // Руслан. – 5 жовтня 1903. – С. 2–3. 5. Барвінський Ол. Обдовження хліборобів і аграрна реформа. Передрук з «Економіста» // Руслан. – 25; 26; 27; 28 жовтня 1904. 6. Вистріли з двох противних таборів // Руслан. – Ч. 1. – 1 (13) січня 1898. – С. 2 7. Гриб О. Внесок Олександра Барвінського в національно-культурне відродження західноукраїнських земель наприкінці XIX – на початку XX століття / Гриб О. І. // Українська культура: питання історії, теорії, методик. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих учених: У 2 ч. – Ч. 1. / Упоряд. І. М. Цуркан. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 6–9. 8. Задачі руских бурс і руских шкіл в справі приросту рускої інтеліген-

ції // Руслан. – 26 червня 1904. – С. 1. 9. Кліш А. Економічні та освітні аспекти діяльності християнсько-консервативного руху в Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. / А. Б. Кліш // Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – Вип. 4. – С. 88–98. 10. Кліш А. Проблеми соціально-економічного розвитку Східної Галичини у діяльності Католицько-руського народного союзу / Андрій Кліш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – Вип. 2. – С. 31–35. 11. Левицький І. Олександр Барвінський в історії культурного движенья руского народа на Прикарпатю / Левицький І. Е. – Львів, 1901. – 118 с. 12. Новинки // Руслан. – 23 березня 1900. – С. 2. 13. Потреба ширшої організації хліборобско-економічної. // Руслан. – 1905. – 16 березня. 14. Промова пос. Барвінського в бюджетовій комісії д. 25-го жовтня 1897 в розправі над законами о підмогах з фондів державних наслідком елементарних шкід // Руслан. – 28 жовтня 1897. 15. Промова пос. Барвінського в розправі над справозданем комісії краевого господарства о спілках рільничих на вечірнім засіданю крайового сейму д. 18-го лютого 1898. // Руслан. – 27 лютого; 1; 2 березня 1898. 16. Промова пос. Барвінського при мотивованю внесеного в крайовому соймї начерку о обовязкових спілках рільничих на засіданю дня 14. Січня 1898. // Руслан. – 16 січня 1898. – С. 1. 17. Промова посла Олександра Барвінського виголошена в радї державній в загальній розправі бюджетовій при бюджетї міністерства просьвіти дня 17. Марця 1902 // Руслан. – 23 березня 1902. – С. 2–3. 18. «Сільський Господар» // Руслан. – 4 квітня 1905. – С. 2. 19. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державности в Галичині: Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. / Отець І. Сохоцький. – Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто, 1961. 20. Статут політичного товариства під назвою «Католицький русько-народний союз» // Правда. – 1896. – Ч. 41. – С. 493–495. 21. У посла Ол. Барвінського... // Руслан. – 1903. – 28 лютого. 22. Учителські семінарії в бюджетовій комісії // Руслан. – 2 лютого 1902. – С. 4. 23. Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego... z roku 1901/1902. – S. 611–617.

УДК 94(477):321.64

Катерина Кобченко

Тоталітаризм і Україна: досвід минулого та виклики сучасності

У XX ст. українство пережило владу радянського тоталітаризму, до якого додалися окупаційні практики націонал-соціалістичного режиму. Реакція українців на ці форми панування була різною – від сприйняття та співпраці із цими режимами до різних форм опору чи протистояння їм – збройного чи ненасильницького. Водночас спадок та досвіди тоталітаризму нині набувають особливої актуальності, насамперед у зв'язку із зовнішньою політикою путінської Росії та заявленої нею ідеї нової інтеграції (пост)радянського політичного простору. Тому наукове осмислення тоталітарного минулого є важливою складовою його подолання, а також і протистоянням спробам його реанімації.

Ключові слова: політичний режим, тоталітаризм, більшовизм, націонал-більшовизм, зміновіхвіство, соціалізм, сталінізм, націонал-соціалізм, окупація, еміграція.

Totalitarianism and Ukraine: Experience of the Past and the Challenges of the Present Time

In the 20th century Ukrainians experienced the power of the Soviet totalitarianism supplemented by the occupation's practices of the national-socialist regime. The reaction of the Ukrainians on these forms of governance was different – from acceptance and collaboration with these regimes until the different forms of resistance both military and nonviolent. At the same time the inheritance and experience of totalitarianism now become especially actual, first of all because of the foreign policy of the Putin's Russia and proclaimed by it idea of the new integration of the (post)soviet political space. Thus, the scientific conception of the totalitarian past is an important part of its overcoming as well as the confrontation to the attempts of its reconstruction.

Keywords: Political Regime, Totalitarianism, Bolshevism, National Bolshevism, 'Change of Signposts', Socialism, Stalinism, National-Socialism, Occupation, Emigration.

Тоталітаризм и Украина: опыт пришлого и вызовы современности

В XX в. украинство пережило власть советского тоталитаризма, дополненную оккупационными практиками национал-социалистического режима. Реакция украинцев на эти формы правления была разной – от принятия и сотрудничества с этими режимами до разных форм сопротивления или противостояния им – вооруженного или ненасильственного. В то же время наследие и опыт тоталитаризма ныне приобретают особую актуальность, прежде всего в связи со внешней политикой путинской России и заявленной ею идеи воссоздания (пост)советского политического пространства. Поэтому научное осмысление тоталитарного прошлого является важной составляющей его преодоления, а также и противодействием попыткам его реанимации.

Ключевые слова: политический режим, тоталитаризм, большевизм, национал-большевизм, сменовеховство, социализм, сталинизм, национал-социализм, оккупация, эмиграция.